

Милена Р. Нешић Павковић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за германистику

ЛУТАЊЕ КАО ИЗРАЗ ЕГЗИЛА У РОМАНУ ИСЕЉЕНИЦИ В. Г. ЗЕБАЛДА²

В. Г. Зебалд, и сам емигрант у Енглеској, у свом роману *Исељеници*, који дефинише као „четири дуге приповетке са пуно илустрација”, представља судбине четири Европљана јеврејског порекла, који су у периоду пре Другог светског рата напустили своју родну земљу зато што би под датим околностима свакако и желели да је напусте, али су отишли у туђину пре свега зато што су морали. На основу истраживања просторне категорије завичаја, а у складу са стањем исељености, и одсутности завичаја, у раду се разматра на који начин се манифестује појам егзила у овом прозном делу. Анализом Зебалдовог романа у раду настојимо да одговоримо и на питање да ли се лутање може посматрати као израз егзила и на који начин је повезано са из давнина познатим мотивом лутајућег Јеврејина.

Кључне речи: Зебалд, роман *Исељеници*, Јеврејин, „беззавичајност”, лутање, егзил.

В. Г. ЗЕБАЛД У ДВАДЕСЕТОМ ВЕКУ

В. Г. Зебалд рођен је 1944. године у алпском селу Вертах на југу Баварске, у близини тремеђе Швајцарске, Немачке и Аустрије. Као двадесетогодишњак напушта свој завичај како би студирао немачку књижевност у Енглеској, где остаје да живи до краја свог живота предајући на Универзитету у Норвичу. Његове заслуге у педагошком и научном раду су позамашне, а његов књижевни живот, који је трајао свега десет година, устоличио га је на сам врх немачке послератне књижевности. Иако је пред крај свог живота препознат и цењен и у Немачкој, то се, свакако, не може принети угледу који има у иностранству.³ По мишљењу Џ. М. Куција друго прозно дело

1 milena.nesic@yahoo.de

2 Рад је под истим насловом изложен на Седмом скупу младих филолога Србије у Крагујевцу, 28. марта 2015.

3 Добровољни емигрант В. Г. Зебалд дошао је 1990. године у Клагенфурт да би на угледном књижевном такмичењу читао одељак из необјављеног дела *Исељеници*. Књига, која по принципу колажа описује 4 сродне судбине јеврејских исељеника, ремек-дело је које је одушевило америчку икону књижевне критике Сузан Зонтаг; па ипак, Зебалд својим делом није одушевило жирије. Награде су добили други, имена која су већ одавно потонула у заборав и нестала у немачком књижевном свету, а камоли у

Исељеници донело му је широку пажњу, нарочито у земљама енглеског говорног подручја, „где је његов спој приповедања, путописа, фиктивне биографије, антикварског есеја, сна и филозофског промишљања, уобличен отменом ако не и суморном прозом и допуњен фотографском документацијом допадљиво аматерског квалитета пронашао несумњиво нову жицу” (Куси 2011: 170). И заиста, Зебалдово писање је специфично, при чему је прожето добром мером поетичности и меланхолије.

У једном интервјуу Зебалд је изјавио да никад није имао амбицију да постане писац, и да му се списатељство указало као врста излаза. И заиста, на почетку *Сашурнових џрштенова* и *Аустерлица*, као и на почетку треће приче у *Вршоглавици*, помиње се, неодређено, некакво „тешко време” (*ungute Zeit*) које је претходило писању. Први Зебалдов књижевни подухват јесте нешто што је он сам назвао „елементарном песмом”, *После природе*, из 1988. године. Зебалд, дакле, има 44 године кад објављује свој први неакадемски рад, а остатак је проза: 1990. године Зебалд завршава *Вршоглавицу*, књигу која се састоји од четири повезане прозне целине, а две године касније *Исељенике*; 1995. године публикује *Сашурнове џрштенове*, књигу која се већ разлива у десет делова, и 2001. године објављује роман *Аустерлиц*.

Као и низ других писаца постмодернизма, Зебалд је осећао проблем који је Данило Киш одлично изразио у једном од својих есеја: „Тај проблем који је поставио Адорно био је за мене право питање, али мање морално већ чисто књижевно, чак стилско. Како причати о свему томе, а не бити баналан.” (Киш 1990: 235) Реалност двадесетог века – насиље, друштвено зло, тоталитарни светови, ратови, логори – намећу проблем с којом књижевност мора да се суочи преиспитујући на тај начин сопствене моћи и домете. Писци се након Другог светског рата налазе пред задатком да пронађу одговарајуће начине да представе сопствена, наслеђена или позајмљена искуства проживљена у двадесетом веку, а да при томе реципијенти могу и желе да их разумеју. Они су у недоумици да ли треба да помере границе књижевности ка појму сведочанства и да користећи методе историјске науке основна одлика књижевности постане документарни реализам, или да прихвате став Хорхеа Семпруна, који заступа у својој књизи *Писање или животи*, да се та искуства могу пренети једино „уметничким улепшавањем” (Semprun 1996: 113):

– Претпостављам да ће бити сијасет сведочанстава...Свако од њих видеће онолико колико и поглед сведока, његова оштрина и проницљивост... Биће, исто тако, и докумената... Историчари ће временом прикупити, ставити и анализирати и једно и друго и од свега ће написати учена дела... Све ће бити речено, забележено... Све ће бити тачно...само ће недостаја-

међународним размерама. Тада се показало да немачка књижевна сцена не воли аутсајдере, да о некаквим емигрантима и не жели пуно да зна. О проблемима с којима се сусреће писац у егзилу (како у старој, тако и у новој домовини) писала је Дубравка Угрешић, књижевница која је и сама у истој позицији као и Зебалд.

ти суштинска истина коју никада не може да достигне ниједна историјска реконструкција, колико год била савршена и свима разумљива... [...] - Она друга врста разумевања, аутентична, доживљена истина, не може се пренети. Односно, може, али само посредством књижевног израза... (Semprun 1996: 112–113)

У позадини Зебалдовог подухвата налази се следећи став: ако књижевност није у стању да уверљиво говори о поменутих граничним искуствима, поставља се питање о чему она онда уопште може да говори. Сходно томе, поменуто адорновско питање лако прераста у скраћену варијанту питања свих питања модерне књижевности: како писати, а не бити тематски и стилски баналан. То је темељ истинске политике књижевности, која подразумева да се књижевност бави политиком (истине, историје, идентитета) остајући при томе књижевност (Ransijer 2008: 7). Стога је, покушавајући да реши адорновски проблем књижевног и уметничког представљања стварности, граничних искустава логора, страдања и смрти, Зебалд морао да промисли проблем недовољности чисте естетске релације.

Читајући Зебалда открива се етичка димензија његове прозе, могло би се чак рећи да Зебалд уходи патњу, трага за њом у историји, он ту патњу истражује и откопава, као некакав археолог (Šerc 2011: 82). Зато се без околишања може рећи да је Зебалдово писање спој етичности и естетичности. Као немачки не-Јевреј, Зебалд је присвојио сећања других, то јест, Јевреја, учинио њихова сећања својим, а то не би ни било могуће да није поседовао, како је тврдио енглески писац Вил Селф, дозу моралне супериорности. Зебалд је био свестан зебње коју Рајнер Марија Рилке изражава о дужности уметника као носиоца културног сећања, те је на себе преузео дужност да у својим делима преиспитује различите несреће у новијој људској историји.

Да би се поткрепила ова тврдња и да би се показало ко је у ствари био Винфрид Георг Зебалд, морају се уочити и специфичности везане за његово име и порекло. За њега је име Винфрид имало нацистички призив, због тога су га пријатељи звали само Макс (од Максимилијан, што је његово треће име), тако да су прва два имена остала само у иницијалима. Зебалдов отац био је подофицир Вермахта и пре почетка рата. Зебалд са цинизмом, који ће увек активирати кад треба да проговори о родном крају, каже да су се његови отац и мајка упознали током припрема за напад на Пољску 1939. године, па стога њега самог, Зебалда, треба сматрати „правим производом фашизма”. Зебалд, рођен пред сам крај рата, припадник је друге генерације⁴, а по дефиницији Меријен Hirsch (2011: 149) сврставамо га у припаднике постгенерације⁵. Уопште, ова

4 Под другом генерацијом Бергер подразумева директне потомке (децу) не само жртава нацизма, већ и оне који су рођени криви, дакле, директне потомке починитеља злочина (Berger, Berger 2001:1)

5 Постгенерацијом сматрамо потомке преживелих (и жртава и виновника злочина), који гаје снажну и присну везу са сећањем на прошлост које гаји претходна генерација, па се код њих јавља потреба да се та веза зове сећањем.

ретроспективна мучнина према сопственим коренима и окружењу могла би бити типична за читаву постгенерацију, која је морала да се, иако биографски невина, суочи са зверствима, злоделима и злочинима која су починили њени очеви, али и са културом ћутања која је била негована након рата у „денацификованој” Немачкој. Зебалд каже да је одрастао у строго католичком, ксенофобичном, провинцијалном и антикомунистички оријентисаном руралном свету, и да су „ћутање и заборав обележили (његово) рано детињство”⁶, а да је тек кад се преселио у Енглеску 1966. године схватио да Јевреји заиста постоје, јер их у Немачкој просто више није било: „тек сам у Манчестеру схватио да су историјски догађаји погађали стварне људе” (Zebald, Džagi 2011: 91). Нацизам, Холокауст и последице рата за његово стваралаштво су од великог значаја, иако сам није доживео рат.

У интервјуу који је објављен у пролеће 1998. године у часопису Харвардски преглед, Сара Кафату поставила је питање писцу и професору Зебалду да ли препричавањем и призивањем нашег искуства можемо да га повратимо или освежимо или надокнадимо, на које јој је он одговорио да не верује у психоанализу и сличне говорне лекове. Он је казао да ми „сматрамо да задубљивањем у прошлост или пребирањем по њој можемо да поправимо ствари, а у суштини их само чинимо горим” (Zebald, Kafatu 2011: 59). Заправо, Зебалдово трагање по прошлости није израз потребе да се преиспитивањем дође до ослобађања од тешких сећања, већ супротно од тога, да се отвори рана да се такви догађаји никада не би поновили.

На питање зашто након тридесет година живота на енглеском говорном подручју још увек пише на немачком, а не на енглеском, Зебалд је рекао да је писање за њега повезано са сећањем и да нису постојале околности, које би га навеле да се у потпуности одрекне матерњег језика. Сећања у њему говоре на немачком језику, то су сећања на индивидуалне и колективне катастрофе које савременост и садашњост осветљавају другачијим светлом. Та светлост код Зебалда исијава „меланхолично, исијава губитак, отуђеност и бескућништво” (Šerc 2011: 82).

Уосталом, ликови у Зебалдовим књигама претежно су меланхолици. Правац њиховог живота одређује неизрециво осећање да они нису део овог света, да људска бића уопште не припадају овде. Зебалд се пита шта је темељ њихове меланхолије. Он непрестано изнова указује да они пате под теретом недавне историје Европе, историје у огромној сенци Холокауста. Изнутра их разара сукоб између заштитничке потребе да се одбране од болне прошлости и слепог трагања за нечим што је изгубљено и сами не знајући за чим.

Иако се превазилажење амнезије у Зебалдовим причама често сматра врхунцем истраживачког напора – копање по архивама, проналажње сведока – обнова прошлости само потврђује оно што његови људи већ знају на

6 Наиме, отац се из заробљеништва вратио две године после краја рата и никад речи није рекао о рату.

најдубљем нивоу, што њихова непрестана меланхолија наспрам света већ изражава и што њихова тела, повременим сломовима и каталепсијама, све време говоре властитим језиком, језиком симптома: лека нема, спаса нема. (Куси 2011: 170)

ЗЕБАЛД И ИСЕЉЕНИЦИ

Зебалдово дело *Исељеници* састоји се из четири приповетке које реконструишу изгубљене животе четири особе које су се бесповратно иселиле из своје домовине.⁷ Све четири приповетке истражују несреће произишле из околности новије историје, а исповедане су из позиције приповедача чија су путошћивија ексцентрична, повремено забавна и почесто депримирајућа. *Исељеници* говоре о европским Јеврејима који су преживели Холокауст, али из друге руке. Постмодерним књижевним средствима, комбинујући фикцију са сећањима, прикупљеном документарном грађом и сведочењима, Зебалд покушава да ослика људе који се у животу и у свету више не сналазе. Кроз ове четири приче васкрсава ишчезло време и заједничка мучна историја двадесетог века, у коме је нестао читав један свет.

За настанак *Исељеника* веома је битан период који је претходио идеји за стварање овог књижевног дела. У својим тадашњим академским критичким радовима Зебалд је био обузет феноменом самоубиства у старости. Проучавао је Прима Левија и Жана Америја, који су патили од онога што је познато као синдром преживелих, а што подразумева да претпостављена „срећа” што се преживело врло често значи само одгађање. Леви и Амери су преживели Аушвиц. Амери је написао да живети са тим у срцу не значи бити заиста жив, док је Леви покушао то да оповргне, али је онда предузео исти корак, одузевши себи живот неколико година касније. Зебалд је размишљао о томе и једног дана је схватио да заправо лично познаје или да је познавао неке људе који су били у таквој ситуацији – др Хенрија Селвина, Паула Берајтера, Амброза Аделварта и Макса Аураха. Зебалд је обогатио документарне доказе на разне суптилне начине, а једна од тих довитљивости тиче се његовог односа, као својеврсног емигранта, према ликовима из *Исељеника*. Хенри Селвин и Макс Аурах су у основи политичке избеглице из различитих таласа јеврејског прогонства у двадесетом веку; Аделварт је био економски мигрант, а Паул Берајтер, послератни немачки избављеник, првобитно унутрашњи емигрант, пред крај живота одлучује да се исели.⁸

7 Иако се дело састоји од четири приповетке, које се могу посматрати као независне приче, оне су тематски, стилски и мотивски повезане, тако да ће се у раду дело разматрати као роман.

8 Зебалдова емиграција као да игра само посредну улогу у овом контексту. Званично, он је могао да се врати у домовину кад год је хтео. Али можда је одлучио, из политичких разлога, да више не може да се врати кући, да не може да се врати у земљу чије му се недовршено суочавање с ратном прошлошћу шездесетих година толико смучило.

Читајући књигу стиче се утисак да је и сам приповедач (јер тешко је раздвојити наратора и аутора), лутајући и пишући приче о другима, уствари трагао за самим собом, својим идентитетом, за својом домовином коју је добровољно напустио. По Саиду, егзил може бити „акутан” и „метафоричан”, својевољан или не. Питање воље је утолико битно јер упућује на то како физичко насиље не мора увек бити окидач који ће проузроковати егзил, већ и да суптилније форме присиле могу довести до истог исхода. „Чини се исправним да они који стварају уметност у цивилизацији наводног варваризма који је толике учинио бескућницима, и сами морају бити песници без дома и луталице кроз језик. Ексцентрични, издвојени, носталгични, намерно кривовремени.” (Said 2008: 28) У *Исељеницима* се прелама Зебалдова искорењеност преко туђих емигрантских судбина и бизарних подударности. На тај начин можемо посматрати цео роман као метафоричну причу о судбини човека двадесетог века који није ништа друго до бескућник и луталица, било да је прогнан или да добровољно напушта место које се назива завичајем.

Зебалдово присуство у *Исељеницима* је евидентно. Овог немачког професора у Енглеској сусрећемо успут. Међутим, аутор је ипак снажно присутан. Због чега је тај, рекло би се, угледни професор, толико опседнут животима својих протагониста да обилази Европу или прелази Атлантски океан да интервјуише њихове рођаке, претура по њиховим архивима, повија се над њиховим албумима и реконструира њихова путовања? (Vud, 2014) У првој причи постоји један детаљ о доктору Хенрију Селвину, када се текст накратко осврће на незнатнију бездомност самог Зебалда, па затим скреће поглед, као да учтиво признаје њену мању трагичност:

Једном приликом, када је Клара била у граду, упустисмо се др Селвин и ја, у дужи разговор који је произишао из питања др Селвина да ли икада осећам носталгију. Нисам знао шта да кажем на то, насупротив др Селвину који ми је, након паузе током које је размишљао, признао – друга реч не одговара чињеничном стању - да га током последњих година све више обузима носталгија. (Zebald 2012:21)

Зебалд затим описује носталгију др Селвина за селом у Литванији које је морао да напусти са седам година. Слушамо о вожњи коњском запрегом до станице, путовању возом до Риге, бродом из Риге, и упловљавању брода у луку:

Сви исељеници су се окупили на палуби и чекали да се из паре која се кретала појави Статуа слободе јер су сви резервисали путовање за Америку – како су је код нас звали. Када смо изашли на копно, и даље је за нас било ван сумње да нам је под стопалима тле Новог света, обећани град Њујорк. Али у стварности бејасмо, како се након извесног времена – а брод је већ одавно поново испловио – на нашу жалост испоставило, завршили у Лондону. (Zebald 2012:22)

Потресно је како Зебалдова носталгија постаје Селвинова, како је гутају продорнији оквири крупнијег наратива. Можемо само да

наслутимо пригушену патњу Зебалдове болне опаске: „Нисам могао да нађем прикладан одговор.” (Zebald 2012: 21).

ИСЕЉАВАЊЕ – ДОБРОВОЉО ИЛИ ПРИНУДНО?

Едвард Said (2008: 33) је пишући о егзилу направио разлику између изгнанника, избеглице, исељеника и емигранта, при чему је исељенике дефинисао као људе који својевољно живе у иностраној држави због личних или друштвених разлога. Исељеник је свако ко се исели у другу земљу, при чему је избор земље могућност. Ипак, исељеници могу делити с прогнанима самоћу и отуђење, али они не пате под његовим крутим забранама. На основу Саидове дефиниције проистиче закључак да су Зебалдови протагонисти, које он у самом наслову дела назива исељеницима, добровољно напустили земљу, при чему се не сме заборавити шта је био узрок таквог поступка. Зебалдови *Исељеници* приказују судбине четири Европљана⁹ који су се трајно иселили из земље у којој су рођени. Енглески наслов *Емигранти* стоји наспрам немачког *Die Ausgewanderten* поимениченог партиципа перфекта, који казује да су се ти људи коначно, неповратно иселили, па се све четири приповетке врте око сећања, око реконструисања изгубљеног живота.¹⁰ Управо за сећање Аделварт каже да му „често личи на једну врсту глупости. Оно изазива тешке вртоглавице, као да човек не гледа уназад кроз процепе времена, него с велике висине, доле ка земљи, с једне од оних кула које се губе на небу” (Zebald 2012: 132).

Егзил никада није стање у коме је човек задовољан, спокојан или сигуран. Егзил представља живот изван уобичајеног реда, номадски, без средишта (Said 2008: 37). У *Исељеницима* Зебалд је писао о четири луталице: доктору Хенрију Селвину, литванском Јеврејину¹¹ који је дошао у Британију почетком двадесетог века, живео као вешто прерушен енглески лекар, пре него што се у позним годинама убио; Паулу Берејтеру, Немцу који се, јер му је због делимично јеврејског порекла било забрањено да предаје у Трећем рајху, никада није опоравио од тог прекида, и који се касније убија; Зебалдовом деда-ујаку Аделварту, који је двадесетих година прошлог века из економских разлога и због своје сексуалне оријентације дошао у Америку, радио као слуга за богате породице на Лонг Ајленду, али је завршио у душевној болници симболичног имена – Итака, у држави Њујорк; и Максу Аураку, фиктивном лику који је изграђен по узору сликара Френка Ојербаха, који је пред погром оставио родитеље у Немачкој 1939. године и пребегло у Енглеску. У ове четири приче протагонисти су људи који су се, због јеврејског порекла или неког дру-

9 Иако дело првенствено говори о судбини четири исељеника, по страни не остају ни приче њихових рођака, људи које срећу, такође исељеника, као и исељеничка судбина самог наратора.

10 У роману се ни у једном тренутку не наводи могућност усељења у нов завичај, иако су исељеници у сталној потрази за истим.

11 О јеврејском пореклу др Селвина биће речи у једном од следећих поглавља.

гог разлога, можда још раније, пре надолазећег националсоцијализма, иселили из домовине и стационарали у туђини. Изгнанство је, по Саиду, за разлику од „ушушканости” у домовини, суштински дисконтинуирано стање бивствовања (Said 2008: 31) Узмемо ли, на пример, судбину Немаца протераних из својих домова на истоку, видимо да њихова искорењеност доноси губитак иметка, куће и окућнице, радње или скромног радног места, уз то и земље, обриса града итд. Протерани Јевреји или као у случају Зебалдових исељеника губе исто, али поред тога они губе и људе: друга из школске клупе, суседа, учитеља, родитеље. И губе језик. Ипак, како наводи Жан Амери (1999: 145) протерани Јевреји нису ни изгубили земљу, него су морали да схвате да је никада нису ни имали. Они су, дакле, били приморани да желе да напусте земљу у којој су се родили и у којој су провели детињство. На тај начин су избегли страхоте рата и геноцида, али се, упркос томе, надаље више нису сналазили у животу.

„БЕЗЗАВИЧАЈНОСТ” У ИСЕЉЕНИЦИМА

Под лутањем се подразумева одсуство или непостојање стабилног завичаја. Пошто су Јевреји прогнани народ, који је расејан по читавом свету, о њима се развила слика „беззавичајног” народа. На који начин се „беззавичајност” или исељеност манифестује код Зебалдових јунака?

Селвин напушта Литванију као седмогодишњак 1899. године. Његова асимилација у Енглеској, која осим стицања завидног образовања подразумева и промену имена, бива успешна. Ипак, његово одвајање од спољашњег света и његово отуђење од сопствене жене представља вид унутрашње емиграције. Он, због тога последњих година, осећа носталгију – одсуство завичаја проузрокује код њега један облик трауме.

У модификованом облику феномен исељења манифестује се и код Паула Берајтера. Он три пута покушава да напусти Немачку, али никада не успева да је напусти у потпуности. Несигурност која у њему влада због немогућности да схвати завичај постаје јасна у тренутку када наиђемо на фотографију, коју је Паул као војник Вермахта послао са фронта и испод које стоји записано: „цирка 2.000 км ваздушном линијом удаљен – али од ког места?” (Zebald 2012: 53). Амбивалентна осећања која гаји према родном граду и његовим становницима проузрокована су Берајтеровим осећајем да је „био од главе до пете Немац, везан за родни крај, за ту земљу у предворју Алпа и за тај бедни С, који је заправо мрзео и дубоко у себи [...] најрадије би га заједно са свим становницима којих се гадио из дубине душе, видео уништеног или самлевоног” (Zebald 2012: 54). Осећајући се бездомно у константној потрази за завичајем и сопственим идентитетом читао је књиге из којих је најчешће записивао биографске податке аутора - Алтенберга, Тракла, Толера, Тухолског, Бењамина, Цвајга, који су сви, без изузетка, јеврејског порекла. Судбине које је у књигама сретао и проучавао довеле су га до убеђења „да он припада прогнанима, а не С-у” (Zebald 2012: 55).

Амброз Аделварт се убраја у егзиланте од своје тринаесте године. Његову исељеност осим сталних путовања потврђују и боравци по хотелима, у којима он прво налази посао, а касније, током живота, проводи велики део времена. Код Соломонових он се прво запошљава као батлер, дакле, као неко ко се брине о кући и домаћинству и ко у неку руку постаје део куће и део породице јеврејског порекла.

Макс Аурах напушта Немачку у мају 1939. године. Као дете из јеврејске породице он бива приморан да бежи пред нацистичким режимом. У причи *Макс Аурах* његово путовање од куће до аеродрома може се посматрати у аналогији са ситуацијом када Селвин напушта свој завичај, колико тематски, у тој мери и формално. Обојица напуштају своју домовину као деца, оба путника поседују могућност да се до детаља сете пута, слике окружења заузимају највећи део сећања, фразе „видим/осећам” појављују се у великој фреквентности, код Селвина пет пута на једној страни, код Аураха чак девет пута на једној и по страници. Још једна ствар им је заједничка: Селвин и Аурах прво пристижу у Лондон и обојица остају да живе у Енглеској. Боравак у Енглеској заједнички им је са приповедачем: између Аураховог бега из Минхена за Лондон 1939. и нараторовог лета из Клотена за Манчестер 1966. године, који нам је предочен на почетку Аурахове приче, такође се могу уочити подударности. На ову причу надовезује се мотив детаљне царинске контроле, из кога се може закључити да је и сам наратор исељеник, па га због константног лутања убрајамо у ред његових „беззавичајних” протагониста.

Вратимо ли се на Аураха, поставља се питање његовог односа према завичају који је напустио у детињству. Како га се сећа?

Кад мислим на Немачку, делује ми као неко лудило у глави. И вероватно због страха да ћу то лудило тамо и пронаћи, никада више нисам био у Немачкој. Морате знати да се мени чини да је Немачка заостала, уништена, некако екстратериторијална земља, насељена људима чија су лица прелепа, али и ужасно превејана. (Zebald 2012: 166)

Екстратериторијална и разрушена, због тога за њега у Немачкој не постоји реална егзистенција. Овакво схватање симболично је појачано сликом на коју Аурах изнова наилази у својим мислима – слика једне немачке даме, која у њему буди амбивалентна осећања, али са којом не успева да успостави контакт, јер верује да она разуме само свој матерњи језик, немачки, који он није проговорио још од тренутка када се на минхенском аеродрому опростио од својих родитеља. Амери сматра да се отуђење од завичаја манифестује и кроз отуђење од језика. Матерњи језик постао му је непријатељ, колико и људи који су њиме говорили. У Аураховом сећању остало је само време након 1933. године, заборавио је све „изузев процесија, шетњи и парада за које је, очигледно увек постојао повод. Или је то био Мајски празник или празник Корпус Кристи, Покладе [...] Или се кроз улице центра града носило пресвето Срце Исусово или такозвана Крвава застава” (Zebald 2012: 167). Идентитет Немачке

у Аураховом сећању граде националсоцијализам и католичанство, он их је посматрао као равноправно зло.¹²

Такође, треба приметити да Аурах не одлази у Америку код свог ујака, као што је било договорено, већ се сели у Манчестер, у нади да ће моћи да прекине све везе с прошлошћу¹³: „[...] јер нисам хтео да ме више нико и ништа подсећа на моје порекло. Немајући појма, у то време, веровао сам да ћу у Манчестеру моћи да започнем нови живот, изван претходног контекста, [...]” (Zebald 2012: 167). Овај план је пропао, јер се испоставило да је Манчестер град исељеника: „[...] управо ми је Манчестер вратио сећање на све што сам покушао да заборавим, јер је то град исељеника, а век и по су исељеници, ако се изузму сиромашни Ирци, углавном били Немци и Јевреји [...]” (Zebald 2012: 175). Иако је кренуо у супротном правцу, доласком у Манчестер на изванредан начин сусрео се са својом прошлошћу. Пропадање Манчестера које је узело маха, Аурах не осећа као неку претњу, он напротив не жели да напусти град ни у ком случају:

Сада су прошле већ 22 године, казао је он, од мог доласка и са сваким новим даном који прође чини ми се да ми је немогућије и да помислим на промену места боравка. Манчестер ме је, дефинитивно, узео под своје. Ја више не могу, не желим и не смем да одем. Чак и незаобилазни студијски одласци у Лондон једанпут-двапут годишње, оптерећују ме и изазивају у мени немир. Чекање на железничким станицама, обавештења преко звучника, седење у возу, земља која напољу промиче, а мени је још увек потпуно страна, погледи сапутника – све то ми је једна агонија [...]. (Zebald 2012: 155)

Док други протагонисти непрекидно путују, лутају тражећи себе и свој завичај, Аурахов лик је изграђен као њихова апсолутна супротност. Иако делује да је он у Манчестеру пронашао свој други завичај, у наведеном признању увиђамо да му је Енглеска, поред толико година проведених у њој, и даље страна. Срећан крај у исељеничкој причи не постоји.

Поред четири доминантне исељеничке приче у роману готово свака особа с којом се наратор среће јесте нека врста егзиланта: жена која је управљала чамцем, др Абрамски, власник Вади Халфе итд. Уколико и постоје друге личности у роману, онда су то гнусни локалци, који стоје као супротности фигурама исељеника, чему у прилог говори ситуација коју је наратор доживео приликом посете Немачкој. Она као да указује на постојање истинске мржње према завичају и његовим становницима – као да би, и сам наратор, што је случај и са осталим протагонистима, најрадије видео домовину уништеноу и сломљену. Он негира свој родни град помињући га само као С, а не целим именом.

Дакле, и ликови из романа творе један затворени свет: као што у роману постоје само депримирајући градови и места, тако свет из ро-

12 Негативно поимање католичке цркве јасно је уочљиво и код Паула Берајтера, који се „заиста ужасавао божјих представника и мириса нафталина који се ширио око њих”. (Зебалд 2012: 37)

13 Посебну пажњу треба обратити на однос према свом јеврејском пореклу у периоду јачања Хитлерове политике. Он се због својих корена осећао изопштеним из масе и због тога је осећао срамоту.

мана насељавају само исељеници, наратор само њима поклања пажњу. Симпатије, које наратор гаји према исељеницима граниче се с једним видом опсесије. Нараторова опсесија према егзилантима наслућује се у дискретном, али константном присуству Владимира Набокова – било посредством његових аутентичних фотографија, записа из његове биографије или подударности, које ни у ком случају не би смеле бити тумачене као пука случајност.

Бавећи се проблематиком односа између реалног завичаја, који је представљен у *Исељеницима* и који протагонисти својим начином живота потврђују, и идеје завичаја као места сигурности, који представља само утопијски захтев или фантазматски тренутак стања које је ослобођено амбивалентности (Eker 2006: 86), увиђамо да оваква подела није остварљива у потпуности, јер је ситуација знатно сложенија: као што је већ установљено, др Селвин је напустио спољашњи свет и преселио се у своју башту, у којој је делимично пронашао мир. Његова носталгија није чежња за апстрактним местом, већ за његовом домовином у Гродном из које је био приморан да оде. Паул Берајтер, насупрот томе, осећа велико непријатељство и антипатију према становницима свог родног града, али ипак гаји афинитет према том месту, те се осећа дезоријентисано због немогућности да прекине такав однос. Његов очај није, дакле, очај због немогућности да пронађе утопијски завичај, већ због немогућности да живи у реалном завичају. Чини се да је Аделварт пронашао своју митску домовину у Итаки, колико год да су последице трагичне. Итака, која је вештачко станиште, нуди му утеху, шок терапија нуди губитак сећања која су за њега неиздржив терет, дакле, Аделварт бира бег. Аурах се плаши да на било који начин успостави везу са некадашњом домовином, због тога годинама остаје у граду, који га делом подсећа на завичај. У делу *Исељеници* његови протагонисти не теже за фантазматским и утопијским завичајем, пошто су изгубили свој завичај, они се осећају незаштићено, изопштено и измештено, њима осећај исељености постаје иманентан.

ГРАД КАО ЗАВИЧАЈ ЗЕБАЛДОВИХ ЕМИГРАНАТА?

Најчешћи критеријум за означавање домовине је место рођења или место у коме су родитељи и појединац живели дуги низ година. Савремени немачки филозоф Ридигер Зафрански види домовину као везаност за место, за један животни простор. У немачком универзалном речнику *Duden (Duden)* прва семема лексеме „Heimat” (завичај)¹⁴ дефинише се као: „Land, Landesteil oder Ort, in dem man [geboren und] aufgewachsen ist oder sich durch ständigen Aufenthalt zu Hause fühlt”¹⁵. Домовина, на основу дефиниције из лексикона, означава дубоку повезаност са једним местом, које се може препознати по поверењу, сигурности и заштићености коју

¹⁴ Видети „Heimat” у Немачком универзалном речнику Duden.

¹⁵ „Земља, регион или место, у коме се човек [родио и] где је одрастао или у коме се због честог боравка осећа као код куће”

носи у себи. Тумачење завичаја у двадесетом веку без његове одсутности не би било изводљиво. Одсутност завичаја у Зебалдовом роману може се наслутити из самог наслова – *Исељеници*. Читајући четири приче могло би се протумачити да за наратора грађевине, пре свега куће, играју значајну улогу, јер често посеже за њиховим детаљним и прецизним описима. Због обима анализе просторне категорије завичаја, у раду се ограничавамо на анализу топоса града и то како се он манифестује у наративу протагониста. Анализом поменутог топоса отвара се пут истраживању мотива лутања¹⁶, као и различитих средстава које је Зебалд користио како би изразио стање исељености и егзила уопште.

Град, посматран као шири простор који се сматра завичајем, не пружа протагонистима никакву сигурност. Град, као место у коме је неко рођен и из кога потиче, у Зебалдовом роману не може се изједначити са простором у коме се човек осећа заштићено. Опис Јерусалима у причи *Амброз Аделварџ*, који је за Аделвартовог животног сапутника, по пореклу Јеврејина, свети град, симбол обећане земље, а за све Јевреје оличење представе првобитног завичаја у роману не постоји као такав. У причи нам се тек пристигли путници описују као депресивни:

Све у свему ужасан утисак. [...] Нове грађевине, тако ружне да је то тешко описати. На улицама велике количине ђубрета. [...] Распад, ништа сем распада, пропадања људи и празнине. Нема знакова било какве производње или индустрије. (Zebald 2012: 126) [...] Козмо стално понавља да га хвата беспримерни ужас од овог града. (Zebald 2012: 128)

Пандан Јерусалиму у тексту је Манчестер, место дешавања Аурахове приче, при чему је сличност лако уочљива – Манчестер је означен као индустријски Јерусалим. Овај град је за приповедача пример запуштености и немара: „Заиста би се могло помислити да су град одавно напустили становници и да је он сада једна једина мртвачница или маузолеј” (Zebald 2012: 137). Међутим, док је узрок заосталости у Јерусалиму недостатак индустрије, чини се да је пропадање Манчестера проузроковано неконтролисаним ширењем индустрије и необузданог напретка, то је град „у боји антрацита, из кога се програм индустријализације проширио по читавом свету” и који је „показивао посматрачу трагове свог сиромаштва и деградације који су, очигледно, постали хронични” (Zebald 2012: 142). О узроцима који су довели до пропадања Јерусалима Козмо чита у приручнику за путовања:

У прошлости, пише у приручнику, Јерусалим је био другачији. Девет десетина сјаја света било је уједињено у том луксузном главном граду. [...] А онда је дошло време уништења. [...] Годинама је пројекат оживљавања био, од стране царева, плански вођен [...], док коначно није завршено пус-

16 Путовања, на која креће наратор, као и протагонисти, у делу се могу изједначити са лутањем, односно, с мотивом „лутајућег Јеврејина”. О томе у следећем одељку више речи.

тошење, а од неупоредивог богатства Свете земље није остало ништа више сем тог сувог камена и далеке идеје у главама његових, у међувремену, широм планете разбацаних становника. (Zebald 2012: 129–130)

Још једна паралела може се повући у погледу на историјски развој: оба града су у прошлости доживела најсјајније тренутке. Разлика је у само у ком времену се то одиграло – у Јерусалиму пре пар стотина или хиљада година, а у Манчестеру на прелазу у двадесети век.

Наратор на једном од својих путовања посећује Довил, раније познато монденско лечилиште, али и њиме бива разочаран наилазећи само на још један пример незаустављивог пропадања. Приповедач је установио „да је то, некада легендарно купалиште, као и свако друго место које човек, свеједно у којој земљи или делу света, посети, безнадежно пропало и руинирано саобраћајем, комерцијалним бутицима и деструктивношћу која је на сваки начин и све више грабила око себе” (Zebald 2012: 106–107).

У истој мери приповедач региструје пустош која влада у садашњици и у Америци, када одлази у посету рођацима. Путовање од аеродрома до центра града не разликује се много од његовог доласка у Манчестер – он наилази на велике површине необрађеног земљишта, напуштене куће и остатке наводног напретка; кућа тетке Фини налази се унутар језивог насеља, у коме се куће готово и не разликују једна од друге. Као да наратор жели да стави до знања да чак и оно што је ново мора да се повињује гвозденом закону пропадања, с којим, како и сам верује, може да се идентификује свако место. Оно што човек изгради да би се успротивио општем процесу пропадања, било је захваћено распадом. Описивањем распада у свим облицима и у различитим окружењима приповедач ствара свет, у коме, чини се, нема удобности. Слажући се са Фуковом (Fuks 2004: 110), можемо да установимо да је наратор подрио представу завичаја као места које је познато, блиско у коме се гради идентитет и претворио га у чисту илузију. Аутор то ради на више нивоа. Било да се ради о сопственој кући или о граду, било да је у питању Америка, Азија или Европа – не постоји место, које би се могло означити као домаће, познато – већ писац сваки град дефинише као нелагодан. *Das Unheimliche* (нелагодност) јесте, у суштини, метафора за нешто несвесно, нешто што човек никад довољно не успе да (спо)зна, али трајно остаје несагласно с њим, зрачећи нелагоду и узнемиравајућу отуђеност¹⁷. Места која су у ранијим временима имала неку вредност остају пуста и напуштена, ново је осуђе-но на исту судбину, напредак се тумачи као пука обмана и представља само повећање броја рушевина, одбачених људи и несрећних судбина. Вези између изграђених објеката и уништења природног живота, које су напредак и изградња узроковали, можемо прикључити и пропадање међуљудских односа, међусобно отуђење људи – они као да су нестали са овог света. Свуда, куда се крећу протагонисти, јесте тихо и празно.

17 Видети Фројдов текст *Das Unheimliche*, *Kleine Schriften II* (2016)

ОДИСЕЈА ЛУТАЈУЋИХ ЈЕВРЕЈА

Мотив путовања уочљив је у читавом тексту. Шеделова (Šedel 2004: 15) говори о немирним путешествијима беззавичајних људи; Екерова (Eker 2006: 77) означава протагонисте као лутајуће. И стварно, протагонисти у *Исељеницима* јесу у непрестаном лутању и потрази. На који начин се лутање манифестује у тексту и која му се функција приписује? У роману лутање се може посматрати као манифестовање егзила, које је изражено кроз „беззавичајност” и исељеност Заблдових емиграната. Зебалд је мајсторски кроз судбине својих јунака проткао из давнина познати мотив лутајућег (вечитог) Јеврејина¹⁸.

У тексту је јасно уочљиво да је пре свега наратор у сталном покрету. Цео текст проткан је описима путовања: у првом тексту он одлази на село не би ли тамо пронашао кућу. Путовања која следе, а које нам приповедач представља у све четири приче, било да на њих креће аутом, возом, авионом или пешака, предузима како би лично истражио приче својих исељеника. „Сапутници” на тим путовањима, или да се задржи-мо на појму лутања, јесу хотели, који су тополи типични за овај роман. С највише детаља описан је хотел Ароса у Манчестеру, место приповедачевог заустављања након одласка из Швајцарске. Име хотела Ароса представља у исто време и име планине у Швајцарској, што у исти мах може наводити на помисао да приповедач и није оставио иза себе хиљаде километара и да се налази на истом месту у Швајцарској. У прилог тврдњи да је хотел Ароса безбедно уточиште стоји и име власнице хотела, Грејси¹⁹, која у хришћанству може да значи незаслужен поклон божанства у циљу спасавања душе грешника. Ипак, иако наратор проводи један дужи временски период у хотелу, хотел је за њега место у коме се осећа нелагодно: „Што се мене тиче, ја сам недељом у потпуно напуштеном хотелу сваки пут био обузет тако ужасним осећањем бесциљности и бесмисла [...], да сам, да бих створио илузију да имам неки правац и оријентацију, кретао у град где бих онда, наравно, лутао без плана[...]” (Zebald 2012: 142).

Хотел, у који се уселио, био је, дакле, већину времена „обележен невероватним одсуством звукова и празнином” (Zebald 2012: 139), а лавиринт собних, пожарних и врата од тоалета, као и слепих ходника, излаза у случају нужде, степенишних одморишта и степеница није му дозвољавао да означи место свог боравка као познато, пријатно и удобно. Увече је тај исти хотел био место тајних и забрањених пословања: „Тек око једанаест сати ноћу би, сваки пут, престајала гужва, а нестајале би и необичне даме за које је Грејси, када би говорила о њима, искључиво без икаквог знака ироније, користила збирни израз – the gentlemen’s travelling companions[...]” (Zebald 2012: 141). Описивањем начина на који Грејси своди касу и описивањем начина на који броји новац користећи систем дванаестица, који је њему као континенталном Европљанину деловао потпуно стран и несхва-

18 Видети „wandering Jew” Encyclopedia Britannica (2015)

19 Видети „grace” Encyclopedia Britannica (2015)

тљив, дефинитивно се испољава чињеница да та домовина није она која у човеку буди осећања заштићености и сигурности.

Наравно, у тексту нису дати описи само нараторовог лутања. Значајан део текста посвећен је описима Амбросове и Козмове експедиције до Јерусалима, за време које су они прошли значајан део Европе и Мале Азије. Обојица на крају завршавају свој живот у санаторијуму Итака у Сједињеним Америчким Државама. Обојица умиру у тој установи. Име Итака може се тумачити као вишеслојна алузија на Одисејеву причу²⁰. С једне стране, Амбросово и Козмово путовање с митским подтекстом може се сматрати неком врстом Одисеје. Такође, Итака је коначно одредиште у Одисеји, што је случај и у овој причи. Али у току свог путовања они посећују, како Козмо у једном тренутку и каже, „оригиналну” Итаку, путују у Јерусалим који је празавичај свих Јевреја. С друге стране, открива се повезаност са Селвиновом причом: вила у оквиру санаторијума, у којој Амброс и Козмо окончавају своје животе, зове се Самарија, исто име носи једна клисура на Криту, који је Селвин са својим пријатељем посетио и чије слике је презентовао самом наратору. На крају, Самарија је и област у Палестини, што се може читати као алузија на јудаизам. Траг јудаизма је незаобилазан у овом прозном делу. Уколико се погледа јеврејско порекло породице Соломон и уколико се прати прича Макса Аураха, не сме се изоставити чињеница која их повезује. У причи о Аураку забележен је сан протагонисте, у коме се појављује извесни господин Фроман, који у рукама држи модел Соломоновог храма. Трагом храма стиже се до јудаизма, Јерусалима, као и до теме уништења. У тексту и имена имају своју функцију: презиме породице Соломон, као и целокупна прича о Аделварту, у којој Козмо, прави правцати Јеврејин, започиње своје лутање и уводи мотив лутајућег (вечитог) Јеврејина.

Као што је на почетку већ речено Паул Берајтер је само три четвртине Аријевац, његов деда по оцу је јеврејског порекла; Аделварт је пратилац и животни сапутник Јеврејина Козма Соломона; Аурахови родитељи су Јевреји. У тексту не постоји никаква експлицитна тврдња о Селвиновој повезаности са јудаизмом, али истраживањем историје Селвиновог имена као да се отвара једна нова перспектива која сведочи о његовом јеврејском пореклу: његово првобитно име било је Херш Северин, тек га је у Енглеској променио „у некој врсти друге конфирмације” (Zebald 2012: 23) у Хенри Селвин. Северин је пољско презиме, које потиче од латинског *severus*. *Severus* се на енглески преводи као звезда²¹, на немачки као озбиљан, што у потпуности одговара и Севериновом понашању. Реч звезда садржи још једну конотацију релевантну за наше истраживање – Давидова звезда. Давидова звезда даље наводи на следеће појмове – јудаизам – протеривање Јевреја – Холокауст. У исто време оваквим закључивањем повезују се појмови јудаизам и Холокауст са Селвиновим

20 Одисеј је један од првих луталица и носталгичара у историји западноевропске културе, кога узимамо као парадигму свих лутања.

21 Референтан је превод на енглески, јер се он стационирао у Енглеској.

завичајем код Гродног, те се може извести закључак да је др Селвин због свог порекла био принуђен да напусти домовину.

Након истраживања експлицитних, али и имплицитних чињеница, које повезују четири главне фигуре у роману, приступа се анализи текста и мотива лутајућег Јеврејина. Слика лутајућег Јеврејина Ахасвера постала је део европске културе, а у најнегативнијем контексту била је искоришћена у време националсоцијализма. Лутајући Јеврејин Ахасвер по легенди о Христовом распећу није допустио да се Христ на свом путу ка Голготи одмори испред његове куће, већ га је увредама отерао. Господ га је због тога протерао и осудио да до последњег тренутка, до свог судњег часа, лута без дома и домовине (Štern 2004: 117). На који начин се лутање манифестује у *Исељеницима*?

У Аделвартовом сну, када он сања долазак у „једно прљаво село окружено песком и прашином” (Zebald 2012: 130), ер-Риха, скрива се комплексна веза јудаизам – завичај – лутање. У сну готово сви његови становници делују му као просјаци и друмски разбојници: „Упадљиво велики број је згурен од гихта, грбав и болешљив. Други имају губу или пате од гушавости. Сад видим ту је много људи из Гопрехта” (Zebald 2012: 130). Гопрехт је Аделвартово родно место у Алгоји. Анимозитет који осећа према том месту приказан је у сну, у области несвесног. Сан се наставља и Аделварт и Козмо стижу у Јерихон, који доживљавају као рај:

Ови људи имају све. Све што се посеје, одмах расте из меког плодног тла. Баште цветају у вечној раскоши. У светлим вртовима палми таласа зелено жито. Летња јара бива ублажена бројним водама и лукама, крошњама дрвећа и лишћем винове лозе на стазама. Зиме су толико благе да становници ове блажене земље могу да иду само у ланеним кошуљама, чак и када је, недалеко од њих, у брдима Јудеје све бело од снега. (Zebald 2012: 130-131)

Међутим, пажњу треба усмерити и на интертекстуалне импликације. Не треба изоставити чињеницу да је Јерихон оаза, један вид врта, као Селвинов врт у коме он налази уточиште. У библијском контексту Јерихон је за Јевреје капија за улазак у хваљену земљу, први град који је био освојен и уништен након повратка из Египта и преласка преко Јордана²². Начин на који је он представљен резултира сагледавањем Јерихона као идеалног завичаја. Ипак, та чињеница постаје знатно компликованија, јер је арапско име за Јерихон Ариха, што се готово и не разликује од онога што узвикује слепи водич у сну: „ер-Риха”. Представа о рајском завичају на тај начин бива нарушена, првенствено, јер се јавља кроз повезаност са стварним и омраженим Амброзовим завичајем, а као друго, идеал таквог града нестало је заједно са далеко прошлим временом када је Јерихон уништен.

Мотив лутајућег Јеврејина свој врхунац налази у причи *Макс Аурах*. Седећи у Вади Халфи, ресторану који је такође у тесној вези са исељеношћу, јер је и газдина породица исељеничка, наратор у једном тренутку једва успева да разликује реалност од каравана насликаног на слици

²² Видети „Jericho” Encyclopedia Britannica (2015)

која је окачена у омиљеном кафеу Макса Аураха: „И посебно током дана када је Аурах радио са угљем, а фина пудераста прашина импрегнирала његову кожу једним металним сјајем, чинило ми се као да је управо изашао из пустињске слике или као да му је место у њој” (Zebald 2012: 150). Нараторовом имагинацијом Аурах се изједначава са номадима, са беззавичајним људима, са стално лутајућима.

У роману лутање се не манифестује само кроз животе ликова, већ и кроз саму структуру текста, лутање је уочљиво и због коришћења различитих врста текстова, представљања различитог временског периода, као и због путовања преко три различита континента.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Егзил у случају Зебалдових *Исељеника* чин је индивидуалног и добровољног диспозиционирања. Његови протагонисти налазе се у сложеној позицији јер они су приморани да успоставе однос и с тренутном локацијом, коју покушавају да означе као нов завичај, и с простором првобитног завичаја, који су морали да желе да напусте. Физички простори играју велику улогу у роману, јер су они места у којима се гради идентитет. У *Исељеницима* немогућност да се живи у родној земљи, али и немогућност да се успостави нормална егзистенција у такозваној новој домовини узрокују да се сви протагонисти налазе у стању које се дефинише као бездомност, они су трајно отуђени, измештени и изгубљени. У Зебалдовом роману лутање се посматра као израз егзила, које је изражено кроз константна путовања исељеника, али и самог наратора. Сви они су грозничавој потрази за идентитетом, иза које стоји чежња за укореењеношћу у завичај.

Саид је написао да је егзил неизлечиво светован и неподношљиво историјски, те да је он попут смрти, али без коначног милосрђа смрти. Егзил и његова туга никада не могу бити потпуно превладани. Док су егзил и носталгија, која му је имплицитна, неизлечива стања, смрт ипак доноси коначност, она поклања излаз. Носиоци ове четири приповетке су људи чији је исељенички живот више биолошка чињеница, и који из живота, после деценија узалудног труда, опхрвани несавладивим осећајем пораза, одлазе или добровољно, дакле самоубиством, или чине све да га окончају попут ујака Аделварта, који се радо подвргава електрошоковима у установи затвореног типа, не би ли некако ипак скончао. Међутим, последња слика у роману коју нам наратор предочава не говори у прилог Саидовој тврдњи да смрт доноси излаз из „беззавичајног” стања.

Иза једног вертикалног разбоја седе три младе, можда двадесетогодишње жене. [...] Ко су те младе жене, не знам. Девојка у средини има светлоплаву косу и некако личи на невесту. Ткаља с њен леве стране држи главу мало накрену на страну, док ме она с десне стране посматра тако непрекидно и неумољиво, да не могу више да издржим. Размишљам како ли су се њих три звале – Роза, Лујза и Леа или Нона, Децима и Морта, ћерке ноћи, с вретеном, концима и маказама. (Zebald 2012: 216–217)

Нона, Децима и Морта су богиње судбине, господарице људског живота. Нона вретеном преде нит живота, Децима завија клупко, а Морта са маказама у руци чека да пресеке нит. Када пресеке нит живота, човек умире. У последњој слици у роману наилазимо на одређујућу особину наратора, односно самог аутора. Он је човек који верује у судбину. У случају Зебалдових јунака чињеница је да смрт није случајна и да не представља прекид, већ наставак, а то је судбински предодређено лутање и у смрти.

Примарни извор:

Zebald 2012: V. G. Zebald, *Iseljenici*, Beograd: Paideia.

Литература:

- Ameri 1999: Ž. Ameri, Koliko je čoveku potreban zavičaj, Beograd: *Časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja*, 55, Beograd, 151–161.
- Bastijan 1992: A. Bastian, *Der Heimat-Begriff. Eine begriffsgeschichtliche Untersuchung in verschiedenen Funktionsbereichen der deutschen Sprache*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 70–73.
- Berger, Berger 2001: A. Berger, N. Berger, *Second Generation Voices: Reflections by Children of Holocaust Survivors and Perpetrators*, Syracuse: Syracuse University Press
- Eker 2006: G. Ecker, „Heimat“ oder Die Grenze der Bastelei, Berlin: W. G. Sebald. *Politische Archäologie und melancholische Bastelei*, Berlin: Erich Schmidt Verlag, 77–88.
- Fuks 2004: A. Fuchs, *Die Schmerzesspuren der Geschichte. Zur Poetik der Erinnerung in W. G. Sebalds Prosa*, Kölln: Böhlau Verlag.
- Gvozden 2011: V. Gvozden, Zebaldova politika književnosti, Novi Sad: *Polja*, 469, Novi Sad, 86–98.
- Herš 2011: M. Herš, Generacija postsećanja, Novi Sad: *Polja*, 469, Novi Sad, 149–168.
- Joisten 2003: K. Joisten, *Philosophie der Heimat – Heimat der Philosophie*, Berlin: Akademie Verlag, 154–190.
- Kiš 1990: D. Kiš, *Gorki talog iskustva*, Beograd: Narodna knjiga, 235.
- Kuci 2011: Dz. M. Kuci, V. G. Zebald, Nakon prirode, Novi Sad: *Polja*, 469, Novi Sad, 170–175.
- Melić 2012: K. Melić, Egzil ili veliki povratak u romanu Neznanje Milana Kundere, Kragujevac: *Nasleđe*, 44, Kragujevac, 412–428.
- Ransijer 2008: Ž. Ransijer, *Politika književnosti*, Novi Sad: Adresa, 7–35.
- Said 2008: E. Said, Razmišljanja o izgnanstvu, Novi Sad: *Polja*, 452, Novi Sad, 28–37.
- Semprun 1996: H. Semprun, *Pisanje ili život*, Beograd, Paideia, 112–115.
- Šedel 2004: S. Schedel, „Wer weiß, wie es vor Zeiten wirklich gewesen ist?“ *Textbeziehungen als Mittel der Geschichtsdarstellung bei W. G. Sebald*, Würzburg: Königshausen & Neumann.
- Šerc 2011: S. Šerc, Maks Zebald – The good German guy, Novi Sad: *Polja*, 469, Novi Sad, 81–85.

- Štern 2004: F. Stern, „Der ewige Jude” – Stereotype auf der europäischen Wanderung. *Die Macht der Bilder: Antisemitische Vorurteile und Mythen*, Wien, Jüdisches Museum der Stadt Wien, 117.
- Ugrešić 2002: D. Ugrešić, Pisati u egzilu, Beograd: *Časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja*, 60, Beograd, 97–109.
- Zebald, Kafatu 2011: V. G. Zebald, S. Kafatu, Razgovor sa V. G. Zebaldom, Novi Sad: *Polja*, 469, Novi Sad, 58–61.
- Zebald, Džagi 2011: V. G. Zebald, M. Džagi, Poslednja reč, Novi Sad: *Polja*, 469, Novi Sad, 90–93.

Интернет извори:

- Grace. *Encyclopedia Britannica*. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/240435/grace>> 23.1.2015.
- Frojd, S. Freud, *Kleine Schriften II, Das Unheimliche* <<http://gutenberg.spiegel.de/buch/kleine-schriften-ii-7122/29>> 27.3.2016.
- Heimat. *Duden*. <<http://www.duden.de/rechtschreibung/Heimat>>. 23.1.2015.
- Jerihon. *Encyclopedia Britannica*. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/302707/Jericho>>. 23.1.2015.
- Vud 2014: J. Wood, *O nevracanju kući* <http://pescanik.net/o-nevracanju-kuci/> 23.01.2015.
- Wandering, Jew. *Encyclopedia Britannica*. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/635269/wandering-Jew>>. 23.1.2015.

Milena Nešić Pavković

ROAMING AS AN EXPRESSION OF EXILE IN THE EMIGANTS BY W. G. SEBALD

Summary

W. G. Sebald, who has spent twenty years of his life as an emigrant in England, reflects on the topic of exile in his novel *The Emigrants*. Defining the novel as “four long stories with lots of illustrations”, Sebald presents the fate of four Europeans of Jewish origin, who left their home country before the World War Two. Based on the research of spatial categories of homeland, and in accordance with the state of eviction and absence of homeland, this paper discusses the ways in which exile manifests itself in this novel. The author also examines whether roaming can be seen as an expression of exile and how it relates to the ancient motif of an eternally wandering Jew.

Keywords: Sebald, *The Emigrants*, Jew, lack of homeland, roaming, exile

Примљен 2. април 2015. године
Прихваћен 31. мај 2016. године